

joka silti on yleinen ja elinvoimainen. E. A. Saarimaan Kielenopas (1958) hyljeksi jopa tuttua sananlaskua *Luonto se on joka tikanpojan puuhun vetää* ja ehdottaa tilalle suomalaisempaa versiota *Luonto se tikanpojan puuhun vetää*. Esimerkki osoittaa selvästi, mihin lohkolauseetta tarvitaan: edellinen »väärä» sanonta on täsmentävämpi ja emfaattisempi kuin karsittu oikeakielinen. Mutta entä jos sananlasku kuuluisikin: *Se on luonto, joka tikanpojan puuhun vetää?*

Leino on ottanut tehtäväkseen lohkolauseen perinpohjaisen selvittämisen. Lohkolause noudattaa syntaktista kaavaa: NP on NP (+ relatiivilause); toinen NP on pronomini (*se, ne*), toinen substantiivi, ja kokonaisuutena konstruktio upotetaan matriisilauseeseen subjektiksi. Lohkolause on siis eräänlainen subjektin lavenne, mutta kun se rakenteeltaan edustaa nominaalilauseetta, sitä tulkittaessa joudutaan puuttumaan subjektin ja predikaatiivin pulmaan. Leino tarkastelee tyypin esiintymistä suomen kirja- ja puhekielessä kiinnittäen erityistä huomiota vanhaan kirjakieleen ja sananparsistoon, jotka antavat viitteitä ilmiön iästä ja levinneisyydestä. Uutta ei ole, että lohkolause on yleistymässä ja että se on vierasta alkupe-
rää — skandinaaviseen vaikutukseen viittaa sen yleisempiys läntisissä murteisamme. Leino kuitenkin laajentaa perspektiiviään niin, että hän tarkastelee ruotsin ja muiden germaanisten kielten lisäksi myös ranskan lohkolauseetta ja etsii siitä vastaavuuksia suomeen, mikä laajentaa hänen näkökulmaansa yleislingvistikan suuntaan.

Lohkolause on universaali ilmiö, jonka selvittämiseen voi etsiä yleisiä kuvausmalleja. Sen pääfunktiona on informaatiokenteen sovittaminen syntaksiin, niin että tärkein asia korostuu emfaasin avulla. Indoeurooppalaisten kielten ja suomen välillä on olennainen ero siinä, että suomessa ei ole muodollista subjektia. Sen vuoksi suomen lohkolauseiden pronomini on determinoiva elementti. *Se -- joka* kuuluu elimellisesti yhteen, huolimatta väliin sijoittuvista ilmauksen muista jäse-

Tutkimus suomen lohkolauseesta

PENTTI LEINO *Suomen kielen lohkolause*. Suomi 124:2. SKS, Helsinki 1982. 228 s.

Leinon teos käsittelee suomen kielen syntaksin lieveilmiötä, jolle ei tiukan oikeakielisyyden kannalta ole haluttu edes antaa kieleemme kotipaikkaoikeutta mutta

nistä. Suomen demonstratiivipronominin »epämuodollisuus» näkyy siinäkin, että se voi vaihtaa paikkaa nominaalilauseeseen predikatiivin kanssa: *Se olen minä joka täällä määrään* t. *määrää*, kun esim. englannissa sama asia voidaan ilmaista vain nominaalilauseen subjektin ehdoin: *It is I who decides here*. Lohkolause kuuluu suomen kielen ilmaisuvälineeseen, muodollinen subjekti ei kuulu. Epätietoisuutta syntyy silloin, kun ei ole selvää, onko relatiivipronominin korrelaattina lohkolauseeseen pronomini *se/ne* vai predikatiivia — reemaa — edustava nomini. Tämän vuoksi alussa olleista vaihtoehdoista *Luonto se on joka tikanpojan puuhun vetää* tuntuu hyväksyttävämmältä kuin *Se on luonto joka tikanpojan puuhun vetää*. Leino katsoo lohkolauseiksi ne perusrakenteen mukaiset tapaukset, joihin liittyy ns. välttämätön relatiivilause. Riippuu pre-suppositiosta, miten ilmaus kulloinkin tulkitaan. Esim. sivuilla 76—77 olevista vanhan kirjasuomen esimerkeistä useimmat eivät minulle hahmotu lohkolause-tapauksiksi vaan aivan tavallisiksi relatiivilauseen määrittämiksi pronominesiiintymiksi: *Cuca ombi se / ioca HERRA pelkä?* tai *HERRA ombi se / ioca Sodhan asettapi*. Suomen kielen kannalta Leinin ratkaisu on kuitenkin puolustettavissa. Tällä tavoin ongelma laajenee suomen kielen erikoisuhteisiin, vieraan vaikutuksen ulottumattomiin.

Lohkolause on erittäin yleinen skandinaavisissa kielissä, ranskassa ja englannissa. Otto Jespersen on näköjään aluksi tulkinnut englannin lohkolauseetta irrallisen nominaalilauseen kannalta mutta myöhemmin päätellyt, että lohkolauseeseen predikatiivinomini onkin itse asiassa suoraan matriisilauseen subjekti, joten lohkolause rakenteena voidaan jättää huomiotta: *It is the wife that decides* on struktuurallisesti samanlainen lause kuin *The wife decides*. Tällöin lohkolauseetta käsitellään matriisilauseen subjektin määritteenä. Transformaatioteorian mukaan lohkolause voitaisiin jäljittää päälauseeseen, mutta se ei muuta asiaa, sillä relatiivipronomini tulee vasta noston yhteydes-

sä relevantiksi, attribuutisuhteen ilmentäjänä. Syvärakenteet eivät selvennä tilannetta, sillä lohkolauseella ei ole matriisilauseen kannalta syntaktista funktiota: se vain merkitsee jonkin lauseenjäsenen — yleensä subjektin — paikan. Itse asiassa prosessi on upotukselle päinvastainen: syvärakenteesta ei tuoda ilmaisua matriisilauseeseen, vaan matriisilauseesta irrotetaan osa erilliseksi, siihen yhä elimellisesti kuuluvaksi yksiköksi. Sen vuoksi lohkolause selittyykin pinta- eikä syvärakenteen perusteelta.

Leino selvittää englannin kielen tapauksia eri tutkijoiden kannalta ja varsinkin perusteellisesti — lomaan olisi vain ehkä kaivannut jo tässä vaiheessa suomen suhteiden esittelyä, yhtäläisyyksien ja erilaisuuksien pohdintaa. Voisi kysyä, eikö *Kalle kirjan ostaa* sisällä lohkoilmausta siinä kuin *Se on Kalle joka kirjan ostaa*: molemmissa tapauksissa subjekti on fokusoitunut, ja jos halutaan, suomen esimerkki voidaan pohjata kahteen rinnakkaiseen lauseeseen: *X ostaa kirjan* ja *X on Kalle*. Kun jälkimmäinen lause sijoitetaan subjektin paikalle edelliseen, seurauksena on joko uposlauseen relatiivistuminen tai päälauseen sisäinen permutaatio. Toisin sanoen ilmiö voidaan selittää joko syvä- tai pintarakenteen kannalta.

Lohkolause on erikoisesti kotiutunut kieliin, joissa syntaktisten yksiköiden siirrettävyys on vähäistä, kuten on esim. englannin laita. Suomihan edustaa aivan toista tyyppiä. Tästä ehkä johtuu, että indoeurooppalaisten kielten lohkolausevariaatioiden selvitys ei tunnu paljonkaan valaisevan suomen suhteita. Suomen kielen kannalta on mielenkiintoista, että lohkolause-empaasin rinnalle on koko ajan nousemassa taka-alalta toinen painotuskeino: sanajärjestysemfaasi. Esim. Leinin s. 93 erittelemille englannin lohkolauseen ja pseudolohkolauseen kaavoille on olemassa suomenkieliset, eri periaatteille rakentuvat käännösvastineet. *It was Bill who bought the camel* ja *Who bought the camel was Bill* voitaisiin ilmaista suomeksi *Ville se oli joka osti kamelin* tai *Ville kamelin osti* ja *Se joka osti kame-*

Kirjallisuutta

lin oli Ville tai *Kamelin osti Ville*. Jälkimmäisessä esimerkkiparissa tuskin on kyse lohkolauseesta, mikä osoittaa, ettei pseudolohkolause kuulu suomen systeemiin. Primaarina kielessä on ilmaisutarve, jota eri systeemeissä tyydytetään erilaisin keinoin. Leino päätyykin siihen, että lohkolause oli suomessa tarpeen emfaattisuuden osoittamiseksi nimenomaan sananlaskuissa, koska niiden arkaistinen SOV-sanajärjestys ei sallinut »vapaata» lausekonstituenttien vaihtelua. Lisäksi on huomattava, ettei sananlaskujen informaatio voi perustua presuppositioon samassa määrin kuin yhtenäisen tekstin.

Suomen kielen sanajärjestystä Leino käsittelee erillisenä ilmiönä, perusteellisesti ja ansiokkaasti. Usein toistettu käsitys suomen vapaasta sanajärjestyksestä pitää paikkansa vain morfologisin perustein: toisin sanoen suomen sanajärjestys on syntaktisesti vapaa mutta temaattisesti sidonnainen. Kielessä, jossa syntaktiset suhteet ilmaistaan ensisijaisesti affiksiaineksen avulla, sanojen paikkaa voidaan vaihdella ilmauksen kieliopillisuuden siitä kärsimättä. Illokutionaaliset vivahteet saadaan ilmi sanojen järjestystä vaihtamalla. Sen sijaan sanajärjestykseltään rigoristisissa kielissä ilmauksen emfaattisuus on saatava ilmi toisin keinoin, etupäässä juuri lohkolauseiden avulla. Jos lohkolauseelle annetaan kotipaikkaoikeus suomen kieleen, näiden eri mahdollisuuksien vertailu osoittautuu aiheelliseksi.

Mielenkiintoista on, että temaattisesti varioitava lause sisältää vähintään kolme jäsentä. Tämä jo osoittaa, ettei perinnäinen jako teemaan ja reemaan ole riittävä. *Juho löi Heikkiä* ja *Heikkiä löi Juho* selitetään teemaltaan ja reemaltaan samantapaisiksi. Eikö kuitenkin edellisen lauseen teemana ole *Juho* ja jälkimmäisen *Heikkiä*? Yhtenevät parit olisivat mielestäni *Juho Heikkiä löi* ja *Heikkiä löi Juho*, joissa kummassakin *Heikkiä* on teema ja *Juho löi* reema. Leino ottaa käyttöön käsitteparin topiikki ja kommentti, jonka suhde teemaan ja reemaan jää epäselväksi. Syy lienee siinä, että lukija tulkitsee ilmauksia

niiden kirjoitusasun eikä todennäköisen painotuksen perusteella. Painotus ja sanajärjestys voivat olla funktioiltaan yhtenevät tai toimia ristikkäin. Kirjoitetussa tekstissä painotuksen roolia edustaa presuppositio. Jos sanajärjestykseltään normaali *Juho löi Heikkiä* esiintyy vastauksena kysymykseen *Kuka löi Heikkiä?*, on *Juho* topiikki ja *löi Heikkiä* kommentti; *Heikkiä löi Juho* selittyy päinvastoin, mutta *Juho Heikkiä löi* edustaa tapausta, jossa topiikki suhteutuu reemaan ja kommentti teemaan.

Suomea pidetään SVO-kielenä, mutta tämä pitää paikkansa vain normaalipainotteisten ilmausten suhteen, ts. sellaisten joissa topiikki ja teema, kommentti ja reema käyvät yksiin. Leino pohtii sanajärjestyksen variaatioita, jotka jo kolmijäsenisen lauseen osalta johtavat kuuteen eri mahdollisuuteen. Kun painotussuhteet otetaan mukaan, saadaan presuppositioita vaihdellen kuusi kertaa kuusi variaatiota, joista tosin puolet on kielenvastaisia. Ne kelpuutettaisiin kuitenkin runokieleen, mistä saadaan runokielelle yksi mielenkiintoinen ominaisuus: siinä presuppositioiden, painotuksen ja sanajärjestyksen suhde on vapaa. Normaali-proosastakin puheen ollen suomen selittäminen yksioikoisesti SVO-kieleksi on suunnilleen yhtä latteata kuin I. infinitiivin esittäminen verbin perusmuotona.

Sikäli SVO-tyyppi sopii suomen sanajärjestysvaihteluiden lähtökohdaksi, että vain se sallii kaikkien lauseenjäsenten vuoropainotuksen. Kaikki edellä mainitut kieliopilliset lauseet saadaan perustyyppistä neljän transformaatio säännön avulla. Niiden tuloksena on fokuusoituminen, topikaalistuminen ja/tai definioituminen — yksityiskohtaiset suhdenvaihtelut jäävät vaikeaselkoisiksi. Yleisehtona transformaatioille on, että fokuusoituvan jäsen on remaattinen, mutta se ei näytä riittävän: toisen jäsenen täytyy olla definiittinen. Definiittisyys voi iskostua verbiinkin. *Katsoo mies poikaa* tavallaan lohkaisee verbin varsinaiselta paikaltaan ja tekee siitä definiittisen (katsoo eikä ole katsomatta).

Leinon esitys on antoisa ja ajatuksia herättävä mutta ei kovin helppo omak-
sua. Selvittelyn perusteella uskoo, että
suomessa on lohkolause, vieläpä oma-
pohjainen, mutta lohkolauseetta ei silti ai-
na pysty tunnistamaan. Selvimmin erot-
tuu omaksi kategoriakseen emfaattinen
tyyppi. Terävä on Leinon huomio, että
lohkolause on välttämätön fokusointi-
keino kaksijäsenisissä SV-lauseissa, joissa
sanajärjestelyihin ei ole mahdollisuuksia:
Hevonen se on jolla pääsee. Muuten pitää
varmasti paikkansa Leinon toteamus (s.
215—216), jonka mukaan lohkolause on
suomessa vasta kehittymässä oleva kate-
goria ja luontevimmin selitettävissä rela-
tiivilauseen yhdeksi variantiksi.

EVA KANGASMAA-MINN